

TIMEA BOCKOVAC
(Pečuh, Mađarska)

MORANA PLAVAC
(Baja, Mađarska)

Tko se to našao u čudnovatim zgodama: Hlapić ili Dikics?

Sažetak: Godina 2024. u znaku je 150. obljetnice rođenja Ivane Brlić-Mažuranić, glasovite pripovjedačice i međunarodno poznate spisateljice za djecu te jedne od najprevođenijih hrvatskih književnica. Pisala je poeziju, eseje i dnevnik, zbirke pripovjedaka i pjesama za djecu, a pravu pozornost književne publike stječe 1913. godine objavom romana za djecu *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, dok se njezinim krunskim djelom smatra zbirka pripovjedaka *Priče iz davnine* objavljena 1916. godine. U radu je riječ o autoričinoj književnoj recepciji u Mađarskoj, a glavni dio usmjerit će se na analizu prijevodnih rješenja glagola u romanu *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. Dobiveni rezultati doprinijet će proširenju znanja o prevoditeljskim tehnikama hrvatsko-mađarskih tekstova, odnosno mogu li se implementirati u nastavnu cjelinu obrade teksta.

Ključne riječi: recepcija, analiza prijevoda, prijevodna rješenja, glagoli

1. O autorici

Najglasovitiju hrvatsku spisateljicu za djecu, Ivanu Brlić-Mažuranić (1874. – 1938.), unuku bana Ivana Mažuranića, kćer Vladimira Mažuranića nerijetko nazivaju i hrvatskim Andersenom, a u novije vrijeme uspoređuju je i s legendarnim piscem *Gospodara prstenova* J. R. R. Tolkienom (ZEC:URL). Višejezična autorica svoju karijeru književnice započinje pisanjem dvojezičnog dnevnika. Prvi njezin članak objavljen je 6. rujna 1900. pod naslovom *Sajam u Bosni*, a svoju prvu zbirku pripovjedaka i pjesama za djecu *Valjani i nevaljani* objelodanila je 1902. Veću pozornost čitateljske publike i kritike privukla je s najobjavljivijim romanom naslova *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, a za *Priče iz davnine* bila je prvi put nominirana za Nobelovu nagradu (1931.). Godine 1937. postaje prvom dopisnom članicom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a djela su joj prevedena na sve važnije svjetske jezike.

2. O romanu *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*

Jasna Ažman (2013: 108) istražujući rukopisnu ostavštinu Ivane Brlić-Mažuranić navodi „kako u svibnju 1912. Ivana piše majci da je započela pisati knjigu za nećaka Hristu, sina svoje sestre Alke: Zove se »Čudnovate zgode

šegrta Hlapića«. Zdenki se jako dopada... mogla bi Ti (ako ti se pripoviest dopadne) probati sreću kod Kuglija. Možda nam ju otkupi. To bi bila jako dobra knjiga za djecu od 6–8 godina, a dala bi se i zgodno ilustrirati.“). Berislav Majhut ističe kako se djelo pokušalo uklopiti u razne ideološke kalupe i književne kontekste (2008: 44), a u tom procesu razlikuje tri razdoblja. Prvo je obilježeno zaključcima A. G. Matoša koji je izjavio kako se radi o klasičnom remek-djelu proze, drugo u kojem se nastoji postići repozicioniranje teksta iz realističnog u fantastičnu književnost, dok se u trećoj od 1970-ih godina ukazuje težnja kako bi se uvriježila kategorizacija prvog hrvatskog dječjeg romana.

Roman je naišao na izvrstan prijam kod čitatelja i kritike, a Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti pokrenula je projekt o međunarodnoj vidljivosti romana o Hlapiću, u sklopu kojeg su sakupljeni svi prijevodi u periodu od nastanka teksta (1913.) do najnovijeg, zadnjeg prijevoda na turski jezik (2014.). Hlapić – promicatelj hrvatske kulture – doživio je 130 izdanja i razne prerade, prvi prijevod objavljen mu je 1939. na češkom jeziku, 1965. na slovenskom, dok je na engleskom dostupan od 1971. godine. Prekretnicom se smatra 1998. kada je „putem esperanta, toga jezika-mosta, priča o Hlapiću postala dostupna dvjema milijardama čitatelja, nakon što je s esperanta prevedena na japanski, bengalski, kineski, perzijski, vijetnamski i korejski jezik (Štimec 2013: 254).“ Tema romana sadržana je u samom naslovu, a riječ je o sedmodnevnom putovanju glavnoga junaka. Naime, Hlapić je postolarski šegr, dijete bez roditelja, koji živi i radi kod majstora Mrkonje. Majstor Mrkonja, kako ga i samo ime karakterizira, uvijek je ljut, neumoljiv i nepravedan prema malom Hlapiću. Uzrok je takvom ponašanju majstora Mrkonje žalost i nesreća koja se dogodila njemu i njegovoj ženi, a što će se na kraju romana otkriti, razriješiti i ipak sretno završiti. Vrhunac nepravde bio je kada je majstor Mrkonja za krivo skrojene čizmice optužio Hlapića koji se odlučio na bijeg, odlazak u svijet, ostavivši poruku Majstoru i uzevši čizmice koje će na putu razgaziti. Tako počinje Hlapićeva pustolovina koja traje sedam dana. Upravo tih sedam dana čini kronologijski slijed događaja. Skok (1995: 51) navodi kako Hlapićevo putovanje traje točno *sedam* dana, pa je autorica i poglavlja svoga djela obilježila danima putovanja s time što je nakon šestog dana uslijedila sedma noć Hlapićeva putovanja kao označnica poglavlja. Izbor takve vremenske kompozicije, nastavlja Skok (1995: 51), bio je uvjetovan osloncem na klasična djela svjetske literature zasnovana na zaokruženim vremenskim isječcima ili ciklusima, no autorica je ovdje vodila računa i o čitateljskoj, dječjoj recepciji, kojoj kronologijsko-vremenski slijed radnje omogućuje i olakšava njezino praćenje. Dakle, kompozicija romana prati kronologijski slijed zbivanja koji je vremenski određen jer se radi o jednom tjednu te ima čvrstu građu koju čini uvod u priču, zaplet priče, postupno dovođenje zapleta prema vrhuncu, njegov rasplet, razrješenje te se priča zaokružuje epilogom. Ono što je značajno za autoričin jezik i stil jest aforističnost, gnomičnost i sentencioznost. Autorica stilizira tekst mudrim izrekama i pučkim poslovicama, a ne nedostaje ni

humora što daje cijelom romanu vedrinu. Upravo u humorističkim dijalozima, kako piše Skok (1995: 74), dolazi najviše do izražaja Hlapićeva vedrina, duhovitost, njegova dosjetljivost, pa i mudrost.

3. O mađarskoj recepciji Ivane Brlić Mažuranić

U 7. broju kulturnog časopisa za književnost i umjetnost *Nyugat*, 1936. godine novinar, esejist i kritičar Ernő Kázmér (1892. – 1941.) objavljuje članak pod naslovom *Kis riportok a jugoszláv irodalomból* (Male reportaže iz jugoslavenske književnosti). U posebnom dijelu teksta govori o autorici *Ivani Brlic-Mazurancics* ističući kako ju je predvodila misao prema kojem pisati za djecu nije mala stvar jer su oni najidealniji čitatelji, publika čiji ukus još nitko nije pokvario, i pisati za njih, svidjeti im se, najljepši je spisateljski zadatak, najljepši trijumf. Kázmér *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* prevodi kao *Hlapics inas különös élményei* (*Neobični doživljaji šegrta Hlapića*), i navodi kako se radi o prvom, pravom, iskrenom hrvatskom dječjem romanu čiji je junak nestašni, divlji Hlapić, „duhovni brat američkom Huckleberryju Finnu, a možda i pomalo Nilsu Holgersonu, u čijem liku hrvatska pjesnikinja bajki slijedi staze svoje velike uzorice Selme Lagerlöf, iako je njezin kritičar Franjo Bučar naziva „hrvatskim Andersenom“, a ovu vrijednu oznaku dobila je za zbirku priča *Priče iz davnine* (KÁZMÉR:URL).“ *Priče* je preveo István Bodrits, a izdane su 1965., 1979. i 1982. godine u Novom Sadu. U pogovoru drugoga izdanja Géza Juhász, povjesničar književnosti, predstavlja autoricu osvrnuvši se na za nju svojstven, čaroban i maštovit svijet bajki, a navodeći i zasluge prevoditelja. Analizirajući isti taj prijevod, Anikó Utasi zaključuje kako „Stječe se dojam da je prijevod *Priča Ivane Brlić-Mažuranić* na mađarski jezik rađen površno, neprecizno, a katkada i nestručno.“ (UTASSI 2017: 217), te naglašava potrebu za osuvremenjivanjem mađarskoga teksta.

Roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* na mađarskom jeziku doživio je samo jedan prijevod, objavljen 1978. godine u nakladi od 14.800 primjeraka prestižne izdavačke kuće za djecu i mladež Móra Könyvkiadó, pod naslovom *Dikics inas csudálatos viszontagságai* ističući neobične pustolovine maloga junaka. Prijevod ima 135 stranica, tvrd uzvez u boji, a u knjizi se nalaze ilustracije vrhunskog umjetnika Károlya Reicha. Prijevod nije digitaliziran, iznimno ga je teško pronaći u prodaji, a rijetko je viđen i u fondu knjižnica.

4. O prevoditeljici

Povjesničar književnosti László Bedecs navodi kako je književnica, povjesničarka umjetnosti, prevoditeljica, kći pedagoga Gábora Keményja, i supruga filozofa Béle Hamvasa, Katalin Kemény rođena 31. kolovoza 1909. godine u Transilvaniji, u Tordi. Cijela joj je obitelj protjerana iz Rumunjske te su se nastanili u Budimpešti gdje je 1932. godine na Sveučilištu Péter Pázmány stekla doktorat iz mađarskog i francuskog jezika te filozofije. Od 1930-ih

godina njezini su radovi, prijevodi i novele objavljivani u časopisima (*Eszétikai szemle, Erdélyi Múzeum, Független Szemle, A jövő útjain, Korunk Szava, Magyar Írás, Páosztortúz, Szocializmus*). Nakon smrti svojega oca uređuje njegovu ostavštinu iz povijesti pedagogije, a rezultat je toga temeljno djelo pedagoških znanosti *Formiranje pedagoške svijesti u Mađarskoj* (BEDECS:URL). Godine 1936. u njezinu prijevodu, uz predgovor Marcella Benedeka, objavljeno je Rabelaisovo djelo *Gargantua* (Knjiga Pantagruelovih veselja). Esejist, pisac i filozof Béla Hamvas napisao je kritiku o prijevodu što je dovelo do njihova osobnog susreta, duboke ljubavi i nakon nekoliko mjeseci poznanstva, do braka koji je trajao sve do Hamvasove smrti, do 1968. godine. Par je najprije živio u Budimpešti dok njihov stan nije pogođen bombom tijekom Drugog svjetskog rata, pri čemu su njihova knjižnica i brojni rukopisi uništeni. Za vrijeme komunističkog režima djela im nisu mogla biti objavljena, a tek su 1980-ih godina počela izlaziti u tajnom izdanju, a zatim u 1990-ima, s desetljećima zakašnjenja. Katalin Kemény predavala je francuski jezik, a nakon smrti svojega supruga bavila se uređivanjem Hamvasove ostavštine. Preminula je 10. siječnja 2004. godine u Budimpešti. Katalin Kemény prevodila je s francuskog i kineskog jezika, s hrvatskog nam je poznat jedini njezin prijevod romana *Cudnovate zgone šegrta Hlapića*, koji je s originalnim tekstom usporedio Zoltán Csuka, vrsni prevoditelj. Vrijednosti teksta doprinosi rad ilustratora Károlya Reicha (1922. – 1988.), dobitnika Kossuthove i Munkácsyjeve nagrade, vrhunskog umjetnika. Osim izvanrednih djela mađarske i strane književnosti, ponajprije je ilustrirao knjige za mlade. Tijekom proteklih desetljeća, sve do smrti 1988. godine, oživio je brojne likove iz dječjih knjiga. Cijele su generacije odrasle na ilustracijama njegovih priča i zbirki pjesama. Njegova djela, crteži, grafike, bakrorezi nisu nepoznati ni ljubiteljima priča ni ljubiteljima umjetnosti. Reichovu umjetnost karakterizirale su fleksibilne, lagane linije, čisto, jednostavno, razigrano i poetski suptilno prikazivanje. Ljubav prema prirodi, životinjama i ljudima te humanizam koji iz toga proizlazi, prožimali su i njegove samostalne slikarske grafike i njegove ilustracije. U mađarskom izdanju šegrta Hlapića dominiraju harmonične kompozicije, čiste i jednostavne linije, šarolikost boja i raskoš motiva, stoga crteži zrače liričnost i vedrinu.

5. Prevoditeljska rješenja

Pustolovne priče o malom šegrtu odlikuju se zanimljivom fabulom, šarolikim opisima, dinamičnim i živim dijalozima u kojima prepoznajemo narodne izreke, šaljive usporedbe, ustaljene jezične sintagme i mnoštvo realija čiji prijevod iziskuje profesionalna i kreativna prijevodna rješenja. Uzimajući u obzir kako je tekst namijenjen dječjoj čitateljskoj publici, prevoditeljica se našla pred velikim izazovom, ali je uspješno premostila jezični jaz između dva tipološki sasvim različita jezika, hrvatskoga i mađarskoga.

5.1. Prijevod osobnih imena

Habrle – Žagar (2024: 153) pišu kako se često u prijevodima imena podomaćuju kako bi čitanje bilo jednostavnije i kako bi bolje odražavalo kulturološke aspekte djela stavljajući naglasak na činjenicu da je odluka o prevođenju imena ili zadržavanju u originalu u potpunosti prepuštena prevoditelju. Cimer – Liermann-Zeljak (2012: 261) ističu „kako prevođenje imena, a posebno prevođenje u dječjoj literaturi, nije samo trivijalan problem, već vrlo kompleksno i osjetljivo pitanje koje od prevoditelja zahtijeva pomno razmatranje i izbor s obzirom na funkciju koju ime ima u književnom djelu, a s obzirom na izvorni jezik, te na funkciju imena u ciljnom jeziku“. U izvornom tekstu nalazi se jedanaest antroponima, od kojih se osam odnosi na ljude (Jana, Hlapić, Grga, Gita, Marica, Marko, Miško, Mrkonja), a tri na životinje (Bundaš, Kokodan, Soko). Prema Vermesu (2005: 112–117) pri prevođenju antroponima razlikujemo četiri postupka, a to su preuzimanje i presađivanje izvornog oblika u ciljni tekst (1), zamjena, pri kojoj se ime zamjenjuje s konvencionalnom inačicom u drugome jeziku (2), prijevod u užem smislu riječi, tijekom kojeg se ime zamjenjuje s izrazom koji potiče iste analitične implikacije (3), i modifikaciju kada se prevedena inačica tek djelomično poklapa logično i konvencionalno s izvornikom (4). Pri klasifikaciji prevoditeljskih postupaka Katalin Kemény nailazimo na primjere za sve navedene načine, iako nisu poznati razlozi odabira pojedinih oblika, ali se uočava nastojanje kako bi se zadržala funkcija i motiviranost imena.

Najuočljivije je kako je ime glavnog lika šegrtu Hlapića u potpunosti promijenjeno, od Hlapića postaje *Dikicsom*. Etimologiju imena (ili prezimena) Hlapić moguće je pojasniti s imenicom *hlâp* sa značenjem kmet, težak, sluga, kojim se ukazuje na podređen društveno-socijalni status lika, ali i s glagolom *hlapiti* u prenesenom značenju ništa ne raditi, tj. dangubiti. Mađarska opća imenica „dikics“ ima značenje dugog, savijenog noža s oštrim vrhom, obično obloženog platnom ili kožom na mjestu držanja, koji obučari koriste za rezanje kože, posebno za zaobljavanje potplata i peta. Postajući vlastitom imenicom, dominira etimološko značenje, kojim se ukazuje na njegov zanat, a ne primarno na društveni status.

Također je enigmatično zašto je izvorni oblik imena ženske junakinje *Gita* ispušten i zamijenjen u mađarskom jeziku iznimno rijetko korištenim imenom *Esztella* sa značenjem zvijezde (4).

Nadalje, neobičan je prevoditeljski postupak motivirani nadimak Majstora Mrkonju prevesti kao *Hörcsög mester*, tj. majstor Hrčak, jer pretvorivši ga time u poljskog glodavca ime u potpunosti gubi asocijacije na njegovu već spomenutu primarnu zlovoljnu, mrku narav (4).

Među pozitivno opisanim sporednim likovima ističu se *Marko* i *Miško*, čija se imena mogu pronaći u različitim inačicama u mađarskom jeziku, npr. kao *Márkó* ili *Márk*, odnosno *Miska* kao skraćeni i arhaični oblik imena *Mihály*. Odabranim imenima uspješno je sačuvana familijarna varijanta izvornika (3).

Ostala ženska imena *Jana* i *Marica* preuzimaju se u potpunosti, bez ikakvih promjena (1).

Ekvivalentna imena negativno okarakteriziranog lika *Rđavog Grge* će nakon postupka transmorfemizacije s grafičkim prilagođavanjem postati *Gergely*, dok se njegovim prezimenom *Gonosz* ističe kako je on zao čovjek.

Primjeri iz zoonimije su *Bundaš*, koji se nakon transfonemizacije s grafičkim prilagođavanjem preuzima kao *Bundás* (2), kod imena ptice grabljivice sokola dolazi do vokalizacije i ispadanja vokala te tako u izvorniku stoji oblik *Soko*, a u prijevodu je zamijenjen istoznačnim leksemom *Sólyom* (3), a ime magarca *Kokodan*, premda neobično zvuči, ipak je sačuvano i nepromijenjeno preuzeto (1).

Promatrajući mađarske antropnime uočavamo nedostatak koncepcijski jednoznačnih rješenja kao i neobične odabire uslijed kojih kod nekih primjera znatno mijenja semantika izvornog oblika i dolazi do izdvojenosti iz izvornoga konteksta.

5.2. Prijevod frazeoloških jedinica

Prema Iviru (IVIR:1985:136) tri su moguća pristupa pri prevođenju frazeoloških jedinica, kada u polaznom i u ciljnom jeziku postoji sličan frazem istoga značenja, kada u polaznom i ciljnom jeziku postoji različit frazem istoga značenja, odnosno kada u polaznom jeziku ne postoji ekvivalent frazema. Pavlović prema Bakeru dodaje uz to još potpuno izostavljanje frazema, parafrazu i kompenzaciju (Pavlović, 2015: 89). U nastavku se donose primjeri za razna prevoditeljska rješenja.

a) Primjer za doslovni prijevod izvornog frazema:

Gdje se lud s mudrim bije, tu jednaka borba nije. (ČZ: 40)

Ahol egy oktondi meg egy bölcs csap össze, ott a harc nem egyenlő. (DI: 31)

U mađarskom jeziku ne postoji ta poslovice, stoga je rečenica prevedena uz nijansirano značenje imenice „lud“ koja je u prijevodu eufemizirana, a zbog morfosintaktičkih razloga dolazi i do gubljenja rime.

b) Potpuno izostavljanje ili prilagodba primjećuje se kod frazema u kojima se spominje Bog, i to najvjerojatnije zbog ideološkog konteksta vremena nastanka prijevoda, premda je jasna autoričina namjera naglašavanja kršćanskoga svjetonazora kao temelja etičnoga ponašanja i življenja.

„Hvala Bogu“ – reče Hlapić i sjedne pod jedno drvo. (ČZ: 28)

Végre! – sóhajtotta Dikics elégedetten, és leült egy fa alá. (DI: 20)

U prijevodu se ističe olakšanje i kako je konačno sve dobro prošlo, promijenjen je i glagol, jer se umjesto *reče* koristi *uzdahne*, odnosno dodaje se i prilog *zadovoljno* koji ukazuje na stanje lika.

„Bože moj“, mislio je Hlapić teško je s djevojčicama. (ČZ: 47)

„Te jó ég“ – gondolta Dikics –, de nehéz a lányokkal! (DI: 38)

U prijevodu se glavni junak služi uzvikom, koji značenjski odgovara originalu.

„**Bože moj**, kako li će to biti bez vatrogasaca“, pomislio je Hlapić kad su došli k vatri. (ČZ: 61)

„Ugyan, hogy lehet ezt eloltani tűzoltók nélkül?“ – gondolta Dikics, amikor a tűz közelébe ért. (DI: 50)

Mađarsko pitanje počinje s riječi koja može biti prilog, ali i rečenični modifikator, iz konteksta se potvrđuje priložno značenje.

Bog te blagoslovio, dijete moje! (ČZ: 67)

Jóttett helyébe, jót várj, gyermekem! (DI: 56)

Mađarska sintagma ima značenje „dobro djelo se vraća dobrim“, i vrlo se često koristi kao obrat u usmenoj književnosti, ali je znatno slabijeg semantičkog intenziteta nego izvorna rečenica.

Bogzna hoću li ikada opet vidjeti toga konjića. (ČZ: 84)

Vajon látom-e még egyszer ezt a lovacsát? (DI: 72)

Radi se o pojednostavljenom pitanju, bez uvodne sintagme.

Sad **zbogom** djeco, djeco, hvala vam! (ČZ: 103)

Most elválunk, gyerekek, köszönöm nektek a segítségét! (DI: 91)

U prvom dijelu mađarske rečenice ističe se trenutak rastanka (sada se rastajemo), a drugi je dio uz izricanje zahvale proširen i objektom (hvala vam na pomoći).

„Idi sada s milim **Bogom** i žuri se da utečeš iz ove šume!“ (ČZ: 135)

„Menj **békével**, és igyekezz, hogy kijuss ebből az erdőből!“ (DI: 121)

Umjesto božje pomoći priziva se mir, koji bi trebao pratiti malog putnika. Jasno je vidljiva namjera ili potreba za izbjegavanjem imenice Bog.

c) Primjer frazema s ekvivalentom u ciljnom jeziku

„Eto vidiš“, reče on Giti, „spavat ćeš kao **graškova kraljevna**.“ (ČZ: 106)

Ne búsulj, úgy fogsz aludni, akár **Borsószem királykisasszony!** (DI: 93)

U prizoru kada bi Hlapić trebao utješiti Gitu autorica se služi parafrazom Andersenove priče *Kraljevna na znu graška*, koja je dobro poznata i mađarskoj čitateljskoj publici.

d) Primjer postojećeg frazema sličnog sadržaja, a različite forme

Klanjam se. Klanjam se. (ČZ: 57)

Ajánlom magam! Ajánlom magam! Ajánlom magam! (DI: 46)

Šaljivi pozdrav papige preinačen je u značenje „preporučujem se“, što adekvatno zamjenjuje izvorni oblik.

5.3. Prijevod glagola

Tijekom paralelnog čitanja posebna je pozornost posvećena glagolima, tj. različitim rješenjima prevoditeljice kada su u pitanju glagoli. Dakako, prevoditeljica pažljivo prevodi tekst na svim razinama (morfološkoj, sintaktičkoj, leksičkoj, semantičkoj), ali u nastavku će se detaljnije prikazati glagoli prijevoda i izvornika. Jasno je da se književni tekstovi ne mogu doslovno prevoditi, a prevoditelj mora imati poseban osjećaj za riječ, tekst i njegov smisao razmišljajući neprestano kako tekst prilagoditi drugom jeziku, a da se ne gubi smisao. Kinga Klaudy u svojoj klasifikaciji prevoditeljskih postupaka razlikuje gramatičke i leksičke transpozicije, a navodi i to kako se glagoli najčešće prevode konkretiziranjem značenja što se može objasniti posebnostima te vrste riječi u mađarskome jeziku. Jedna je od najkarakterističnijih osobina glagola bogatstvo prefiksa i sufiksa (trenutni, kauzativni, deminutivni itd.), s pomoću kojih razlikujemo nijansirana značenja, dok isto nije uvijek moguće postići u nekim drugim indoeuropskim jezicima (Klaudy:URL). U korpusu analize potvrđeno je kako se najčešće konkretiziraju glagoli kojima se izriču pokreti, početak radnje, odnosno citatnost.

Zanimljivo je pratiti prijevod glagola *íci*. Naime, neće se tako olako prevoditi glagol *íci*, nego će često biti zamijenjen drugim glagolom koji je prilagođeniji kontekstu. Tako će glagol „*íci*“ u rečenici *Oblaci ne idu onako, kako ljudi govore,..*(ČZ:128), biti preveden glagolom *vonul* koji je možda primjereniji imenici „*oblaci*“, a u značenju *kretati se, prolaziti*, stoga će rečenica glasiti *A felhők nem aszerint vonulnak, ahogy az emberek mondják,..*(DI: 115). Želeći dočarati ionako već napetu situaciju maglovite noći u kojoj su se našli Gita i Hlapić, na cesti po kojoj se netko približava i ... *već svatko misli „to ide neprijatelj“* (ČZ: 122), prevoditeljica se odlučila za glagol *közeledik* u značenju *bližiti se, približavati se nekome/nečemu*, a ako se u mrkloj maglovitoj noći netko približava, onda je prva pomisao **ellenség közeledik** (DI: 109), dakle neprijatelj, protivnik, svakako netko tko ne želi dobro polako se primiće kroz maglu.

U Hlapićevoj pustolovini, kretanju po putevima, stazama, cestama Brlić-Mažuranić vrlo često koristi glagol *íci*, naravno aktivan glagol koji znači *kretati se* u nekom smjeru, *napredovati* na svojem putu, *kretati se* prema nekom cilju, a ponekad i bez cilja. Prevoditeljica će i dalje nastojati dinamiku radnje dočarati i drugim glagolima. Tako u rečenici *Išao je tako Hlapić, išao po cesti i razmišljao je tako kao da ide u četvrti razred pučke škole* (ČZ: 45), prevoditeljica sažima i koristi glagol **bandukolt** (‘*klatiti se*’, ‘*vući se*’), kojim se pomalo narušava ritam izvorne rečenice u kojoj ponavljanje doprinosi naglašavanju monotonosti, koji bi se mogao izreći s glagolima *megy, mendegél, baktat*.

Bandukolt *Dikics az országu-ton, és úgy elgondolkozott, mint egy aprócska kis diák.* (DI: 36)

Te dok tako Hlapić i Bundaš idu dalje po toj cesti *Dugo su Hlapić i Bundaš veselo išli po cesti* (ČZ: 31), prevoditeljica koristi novi glagol **baktat** (‘*gegati*

se', 'vući se') Olyan sokáig **baktatott** vidáman Dikics Bundással az országúton, (DI: 22) stvarajući tako sliku bezbrižnoga Hlapića koji polako ide tim svojim putem bez nekakvih očekivanja, kreće se polagano s noge na nogu, bez žurbe u dobrom društvu svojega Bundaša i kao da čeka da mu pustolovina sama dođe. U izvornom tekstu na dugi put ukazuje se rečenicom:

*Predvečer toga dana **bio je** Hlapić još uvijek na cesti.* (ČZ: 40).

U mađarskoj inačici gubi se pomoćni glagol, a ubacuje se glagol koji upućuje na monotono, opterećeno, beznadno dugo hodanje:

*Alkonyatkor Dikics még mindig az országutat **rótt**a.* (DI: 31)

No, nije to slučaj samo s glagolom *íci*, nego da bi izbjegla ponavljanje i drugih glagola u romanu i pridonijela živosti same priče, Hlapićevih zgoda i nezgoda u kojima se on i Gita nalaze i snalaze, Katalin Kemény vrlo često jedan glagol zamjenjuje glagolskim bliskoznačnicama. Tako u razgovoru s težacima Hlapić otkriva kako mu je netko ukrao čizmice te se otkriva kako su i težacima ukradene stvari.

„Ukrao mi je netko jutros čizme“, odvrati Hlapić.

„I meni je netko ukrao plavi kaput“, **reče** težak.

„Meni je netko ukrao sjekiru“, **reče** opet drugi težak.

„Meni je netko ukrao šunku s tavana“, **reče** treći težak.

„Meni je netko ukrao torbu, u torbi su bili novci“, **reče** četvrti težak. (ČZ: 58–59)

Brlić-Mažuranić ponavlja glagol *reći* dok će prevoditeljica iskoristiti i druge glagole govorenja, odnosno jedan prilog, ne bi li povećala napetost dijaloga, postigla diferenciranje i konkretiziranje koje povećavaju čuđenje među težacima koji su se našli u sličnoj situaciji.

– *Ma nem találtam meg a csizmámat!*

– *Miféle csizrát?– **kérdezte** a napszámos, aki mellette feküdt.*

– *Ma reggel ellopta valaki – **válaszolt** Dikics.*

– *Tőlem is ellopta valaki a kék kabátomat – **mondta** a napszámos.*

– *Tőlem a szekercémet lopták el – **szólalt meg** a második.*

– *Tőlem meg a sonkát a padlásról – **tette hozzá** a harmadik.*

– *Tőlem a tarisznyát, pénzt volt benne – **így** a negyedik napszámos.* (DI: 48)

Bogat repertoar glagola govorenja u mađarskom jeziku Katalin Kemény iskoristit će prevodeći situaciju u kojoj su se našli Hlapić i težaci, a to je požar koji treba gasiti i koji prijeti selu. U situaciji u kojoj prevladava panika, strah, a potrebna je brzina djelovanja i davanja uputa kako bi se spasilo što se spasiti može, u hrvatskom se tekstu ponavljaju glagoli *bježati* i *vikati*.

Svi težaci počnu **bježati** u selo da pomognu gasiti vatru. I Hlapić je **bježao** s njima. Iz svake kuće **bježalo** je također mnogo seljaka... I mnogo je žena **bježalo**. ..I mnogo je djece **bježalo**... (ČZ: 60).

A napszámosok valamennyien **futásnak eredtek**, hogy segítsenek az oltásnál. Dikics is utánuk **szaladt**. A házából emberek **rohantak ki**...És **szaladt** a sok gyerek is. (DI: 50)

Iz prijevoda se iščitava dinamična gradacija glagolske radnje koja se očituje u različito spomenutim oblicima trčanja.

Primjeri za konkretiziranje glagola *vikati*:

„Treb*a* ići na krov, da se polijeva krov odozgo“, **vikao je jedan**.

„Ja ne idem na taj stari krov, da propadnem u vatru“, **vikao je drugi**.

„Ti si kukavica“! **vikao je treći**. (ČZ: 62)

U prijevodu će se dinamika situacije pojačati bliskoznačnim glagolom *vikati* te će se glagoli gradirati u glagole *vikati*, *galamiti*, *odjeknuti* čime se postiže ritam u tekstu.

– *Föl kell menni a tetőre, hogy onnan locsoljuk!* – **kiáltotta** az egyik.

– *Én ugyan nem megyek arra az öreg tetőre, hogy a tűzbe vesszek!* – **kiabálta** a másik.

– *Gyáva vagy!* – **csattant fel** a harmadik. (DI: 51)

Nadalje, u opasnoj situaciji kada Hlapić padne s krova gaséći požar u izvornom se tekstu ponavlja glagol *pasti*.

Što se dogodilo s Hlapićem, kad **je pao** s krova, to je bilo pravo čudo...(.) Hlapić **je** dakle **pao** s krova na tavan. No čudo nad čudesima. **Pao je** ravno u jednu škri-nju punu brašna! **Pao je** na mekano kao na perje i ništa mu se nije dogodilo. (ČZ: 64)

Dok će u mađarskom tekstu Hlapić *pasti* (*leesik*), stropoštati se/strovaliti se/strmoglaviti se (*zuhant*), *pasti* proizvođeći tup zvuk (*huppant*) i padati, a ostati neozlijeđen.

Ami Dikiccsel történt, amikor a tetőről leesett, az valóságos csuda. (...) A tetőről a padlásra zuhant. De csudák csudája! Pontosan egy teli lisztesládába huppant! Olyan puhára esett, mintha tollba pottyant volna, és semmi baja sem történt. (DI: 53)

Dakle, vidljivo je kako u mađarskom tekstu prevoditeljica nijansira izraz, pojačava ga ili ublažava nastojeći predočiti razvoj događaja. No, prevoditeljica ponekad odlučuje i jednu vrstu riječi zamijeniti drugom, tako u sljedećem primjeru umjesto pridjeva ipak odabire glagol pa umjesto komparativa *slabije*, izabire glagol *gyengül* (‘slabjeti’, ‘jenjavati’) i *halványodik* (‘bljedjeti’) dajući sliku mjesečeva svjetla koje polako nestaje.

... *postalo je mjesečevo svjetlo slabije i slabije...* (ČZ: 129)

..., *a hold fénye egyre gyengült, halványodott...* (DI: 115)

Glagol *pasti* prevoditeljica zamjenjuje glagolom *kerül* koji u mađarskoj rečenici dobiva preneseno značenje, *stvoriti se pred nekim iznenada ni iz čega*.

Otkuda je pao čovjek pred Hlapića? (ČZ: 40)

Honnan kerül Gergely Dikics elébe? (DI: 67)

A umjesto *zadovoljni*, koji ima ekvivalent *elégedettek*, u prijevodu će se ponuditi glagol *veselili su se*, koji iskazuje dugotrajno bezbrižno slavlje.

Sad su svi bili zadovoljni. (ČZ: 66)

Most valamennyien örvendeztek. (DI: 55)

Idiličnu ljetnu noć Hlapić će prespavati na sijenu koje lijepo miriše i sve je tiho, mirno. Slika je to sela u kojem žive samo dobri ljudi. Tu će sliku uznemiriti, uzbuniti, usplahiriti požar, no prije same katastrofe, u toj noći kada svi mirno spavaju, jedino sove i šišmiši lete i to tako:

...oni **lete** tako tiho, da nisu mogli probuditi Hlapića. (ČZ:34)

Prevoditeljica će ovdje iskoristiti glagol *suhan* u značenju 'nečujno, nježno su proletjeli' ističući tako atmosferu noći.

...olyan halkan **suhantak**, hogy nem ébresztették fel Dikicset. (DI: 49)

5.4. Glagolska vremena

Prije svega, navest će se primjeri glagolskih vremena, a onda će se dati primjeri bliskoznačnica glagola kojima prevoditeljica obogaćuje prijevod romana na mađarski jezik. Naime, mađarski jezik koristi prezent, perfekt i futur, a hrvatski prezent, četiri glagolska vremena za prošlost te dva za budućnost. Stoga je prevoditeljica prilagođavala glagolsko vrijeme hrvatskoga jezika glagolskom vremenu mađarskoga jezika. Međutim, promjena vremena glagola može biti i fakultativna prevoditeljska operacija. Iako oba jezika imaju indikativ prezenta, budući da su smješteni u različite sustave, njihova se funkcija razlikuje. Prezent indikativa mađarskog glagola – možda upravo zbog siromaštva mađarskog glagolskog sustava – može imati mnogo različitih funkcija. U znanstvenim raspravama prezent je sredstvo općeg, apstraktnog izražavanja. U publicistici i opisnim dijelovima književnih djela koristi se za oživljavanje pripovijedanja, dočaravanje uzbudljivih, brzo tekućih događaja. Tako perfekt u rečenici *Po tim čizmama znao je Grga, da seljaci uistinu znadu, da je on s crnim čovjekom krao* (ČZ: 83) oblikuje u prezent s infinitivom u mađarskoj rečenici *Tudta már, hogy a parasztok csakugyan rájöttek: ő jár lopni a feketé köpenyessel* (DI: 71) kao da se tako želi istaknuti da ta radnja nije završena, da će Grga i dalje nastaviti krasti.

Ili pak čini i obrnutu situaciju pa prezent prevodi perfektom:

Hlapić se dakle **probudi**, obuje **čizmice** i **sade** s tavana po ljestvama. **Zahvali se** Markovoj majci, a ona mu **dade** veliki komad kruha i tri kuhana jaja na put. (ČZ: 37)

Amint **felébredt**, **felhúzza** a csizmát, és **lemászott** a létrán a padlásról. **Elköszönt** Márk édesanyjától, egy nagy darab kenyeret és három főtt tojást **kapott** tőle útravalóul. (DI: 28)

odnosno

Hlapić, dakle, **síde** sa zapečka, **pljesne** rukama i **vikne** djeci... (ČZ: 90)

Dikics tehát **előjött** a kuckóból, **tapsolt** egyet, és **odakiáltott** a gyerekeknek... (DI 78)

Kako Brlić-Mažuranić često koristi prošlo svršeno glagolsko vrijeme aorist, čime daje arhaičan prizvuk radnji kao i dinamičnost, u mađarski se jezik aorist prevodi perfektom

„Grga“, **reče** Hlapić opet, „tvoja majka **šalje** ti nešto“. (ČZ: 33)

Gergely – *szólt meg ismét Dikics – , az édesanyád küldött neked valamit.* (DI: 71)

A za buduću radnju, mađarski jezik koristi uglavnom prezent jer kontekst rečenice ili vremenski prilog označavaju vrijeme radnje, stoga očekivano tako radi i prevoditeljica te će rečenicu

*Ne ću da ti **dadem**, dok mi ne obećaš, što **te budem molio**.* (ČZ:83)
prevesti kao

*Addig nem **adom** oda, amíg meg nem ígéred, amit **kérek** tóled.* (DI: 71)

Osim prilagođenog prevođenja glagolskoga vremena, u mađarskom prijevodu nailazi se i na vrlo pažljiv odabir samih glagola. Tako glagol *biti* u rečenici

***Bio je** neki mali postolarski šegrt, koji nije imao ni oca ni majke.* (ČZ: 15)
neće samo tako zamijeniti mađarskim glagolom *biti*, nego glagolom *živjeti*, živio jednom.

***Élt** egyszer egy kis suszterinas...* (DI: 7)

Slično je i u ovim primjerima:

*Marko **nije** imao oca...* (ČZ: 32),

*Márknak **nem élt** az édesapja...*(DI: 23), gdje u izvornome tekstu nema informacije o njegovoj sudbini, dok se u mađarskom jasno ističe kako on nije živ.

A glagol u rečenici

***Bilo je** to pred zoru.* (ČZ: 56)

zbog slikovitosti zamjenjuje glagolom *dogodilo se*, i to pred „svitanjem“.

*Ez pirkadat előtt **történt**.* (DI: 123)

5.5. Sintaktička rješenja

U prijevodu dominiraju rečenične strukture koje dosljedno prate izvorni tekst, ali mogu se pronaći primjeri za izvršne gramatičke transformacije, spajanja, razdvajanja i izostavljanja nekih sintaktičkih cjelina, koje doprinose novom segmentiranju, a nerijetko i transparentnosti značenja.

a) Primjeri za spajanje sintaktičkih cjelina:

*Dugo su Hlapić i Bundaš veselo išli po cesti. **No** konačno su ih već počeli i tabani peći.* (ČZ: 31)

*Olyan sokáig baktatott vidáman Dikics Bundással az országúton, **hogy** végül már a talpuk is égett.* (DI: 22)

Izvorne rečenice spajaju se u jednu dužu, zavisnosloženu posljedičnu rečenicu, kako se ne bi prekinula dinamičnost radnje.

Tamo su bila dva košarača. Jedan je košarač imao velik šator plave i bijele boje. (ČZ: 95)

Két kosárfonót találtak ott, az egyik kosarasnak nagy, kék-fehér színű sátra volt. (DI: 82)

Izvorne proste, proširene rečenice spojene su u rečenični niz sastavnoga značenja.

Sad je Hlapić bio u neprilici. Ali Gita je upamtila što je danas vidjela. (ČZ: 86)

Most aztán bajban volt Dikics, de Esztellának eszébe jutott valami. (DI: 74)

Izvorne proste, proširene rečenice spojene su u suprotnu nezavisnosloženu rečenicu s veznikom *ali*, jer je u mađarskom jeziku netipično stavljanje veznika na čelo rečenice.

b) Primjeri za razdvajanja sintaktičkih cjelina:

Hlapić i Bundaš odu dalje na put, i to je bilo jedino mirno prijepodne što su ga oni proživjeli na svom putovanju. (ČZ: 86)

Dikics és kutyája továbbmentek az úton. Ez volt az egyetlen békeséges délelőtt, amit vándorlásuk alatt megtettek. (DI: 28)

Izvorna višestruko složena zavisna rečenica prevedena je segmentirano, s jednom prosto proširenom i objektnom zavisnosloženom sintaktičkom cjelinom.

„*Sad je sve u redu*“, *i metnula je glavu pod krilo, pa zaspala.* (ČZ: 110)

„*Most minden rendben van.*“ *Azzal a szárnya alá dugta a fejét, és elaludt.* (DI: 98)

Upravni govor u hrvatskoj rečenici čini sastavni dio nezavisnosložene rečenice, dok je u mađarskom odvojen, a nastavlja se načinskom surečenicom.

c) Ispuštanje sintaktičkih cjelina:

Nigdje nije bilo nikoga samo mrak.(1) *Iz svih se šatora čulo samo hrcanje trgovaca, koji su spavali kraj svoje robe.* (2) ***To je bilo žalosno i neugodno.*** (3) (ČZ: 104)

Minden néptelen és csendes volt. (1) *Csak a portékájuk mellett álló árusok horkolása hallatszott a sátrakból.* (2) (DI: 92)

U ulomku koji opisuje završetak veselog dana Gita i Hlapić ostanu sami i napušteni, a to pobuđuje u njima tjeskobu i strah. Uslijed gubitka treće rečenice takvo se njihovo stanje apsolutno ne prikazuje.

Pri opisu sretnoga Gitina susreta s omiljenim konjićem, autorica komentirajući njezino ponašanje dodaje komentar: *To se češće događa kod djevojčica* (ČZ: 79), koji nemamo u mađarskom tekstu.

Sukladno ranije rečenim izbjegavanjima religijskih konotacija u poglavlju pod naslovom *Marica* ispuštena su zadnja dva ulomka koji govore o tome kako se ne treba zahvaljivati ljudima na učinjenim dobrim djelima, nego isključivo Bogu, a to se čini u crkvi. A iz poglavlja *Hlapićeve baština* nije prevedena uvodna rečenica *Kad su se vratili iz crkve, reče Hlapić...* (ČZ: 146), odnosno rečenica: ***Bože moj, kako bi djeci lijepo bilo da uvijek ostanu tako malena*** (ČZ: 153).

6. Zaključak

Nakon analize nedovoljno poznatog mađarskog prijevoda romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* utvrđuje se kako je djelo Ivane Brlić-Mažuranić zahvaljujući virtuoznim rješenjima prevoditeljice Katalin Kemény uspješno presađeno na mađarski jezik. Jezik prijevoda izdanog prije 46 godina nosi na sebi naznake vremena nastanka, ali je biran, obiluje bliskoznačnicama i pokazuje bogatstvo mađarskoga jezika koje prevoditeljica itekako spretno iskorištava stvarajući novo tkanje romana u mađarskom ruhu, a da se pritom ne poremeti harmonija izvornoga teksta. Služeći se prevoditeljskom slobodom odabrala je prijevodne intervencije kojima je uspješno zadržala umjetnički izražaj, a time kvalitativno obogatila prevedeni tekst. Tijekom usporednoga čitanja postavilo se nekoliko novih istraživačkih pitanja, među njima i to koliko je danas djeci u dobi od 6 do 8 godina razumljiv tekst originala, a i prijevoda, odnosno s kojeg je jezika zapravo roman preveden. Naime nemamo podataka o prevoditeljičinu poznavanju hrvatskoga jezika, niti o korištenju jezika posrednika, jedino je utvrđeno kako je vjerodostojnost njezina odličnog prijevoda provjerio veliki i zaslužni prevoditelj i promicatelj kultura Zoltán Csuka.

Literatura

- BRLIĆ-MAŽURANIĆ 1978 = BRLIĆ-MAŽURANIĆ I. *Dikics inas csudálatos viszontagságai*. Móra Könyviadó, Budapest, 1978.
- BRLIĆ-MAŽURANIĆ 1978 = BRLIĆ-MAŽURANIĆ I. *Rég múlt idők meséi, Újvidék*, 1979.
- BRLIĆ-MAŽURANIĆ 2010 = BRLIĆ-MAŽURANIĆ I. *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. U *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić*. Romani. ur. Vinko Brešić, 9–155. Slavonski Brod, 2010.
- CIMER-LIERMANN-ZELJAK 2012 = CIMER S. – LIERMANN-ZELJAK Y.: *Djed Neumijko i prevođenje imena u bajkama // Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici*. Zbornik radova s 25. međunarodnog skupa HDPL-a držanog 12–14. svibnja 2011. u Osijeku Ur: Leonard Pon, Vladimir Karabalić. Sanja Cimer, Osijek, 2012. 257–272.
- HABRLE – ŽAGAR 2024 = HABRLE T. – ŽAGAR L. *Prevođenje dječje književnosti na primjeru književnoga djela // The Wonderful Wizard of Oz (1900) Lymana Franka bauma*. U 5. Međimurski filološki dani. Jezik, književnost i obrazovanje – stanje i perspektive. Ur. Blaženka Filipan-Žignić, Mateja Sabo Junger, Goran Lapat, Ivana Nikolić, Hrvoje Šlezak i Adrijana Višnjić-Jevtić, Čakovec: 2024. 146–158.
- IVIR 1985 = IVIR V. *Teorija i tehnika prevođenja*. Sremski Karlovci, 1985.
- MAJHUT 2008 = MAJHUT B. *Recepcija romana Čudnovate zgode šegrta Hlapića Ivane Brlić Mažuranić*, // *Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu*, 2008. № 2. [52]. 43–115.
- PAVLOVIĆ 2015 = PAVLOVIĆ N. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb, 2015.
- SKOK-CRNKOVIĆ 1995 = SKOK J.-CRNKOVIĆ M. *Čudnovate zgode šegrta Hlapića i Priče iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić / Robinson Crusoe Daniela Defoa*. Zagreb, 1995.

- ŠTIMEC 2013 = ŠTIMEC S. Azijsko putovanje Šegrta Hlapića na krilima esperanta // Libri et Liberi 2013. № 2. 253–266. DOI: [10.21066/carcl.libri.2013-02\(02\).0033](https://doi.org/10.21066/carcl.libri.2013-02(02).0033)
- UTASI 2017 = UTASI A. Jezična šetnja u šumi Striborovoj Prijevod Priča iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić na mađarski jezik // Libri et liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture, 2018. № 6. 213–231. DOI: [10.21066/carcl.libri.2017-06\(02\).0003](https://doi.org/10.21066/carcl.libri.2017-06(02).0003)
- VERMES 2005 = VERMES A.P. Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis. Debrecen, 2005.

Mrežni izvori

- BEDECS 2017 = BEDECS L. <https://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA26258> pristupljeno 14.09.2024.
- ZEC 2021 = ZEC B. Ivana Brlić-Mažuranić. Croatian Hub. <https://croatianhub.com/iconic/ivana-brlic-mazuranic/> pristupljeno 1. 7. 2024.
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kazmer-erno-7628B/> pristupljeno 2. 7. 2024.
- <https://mora.hu/alkoto/reich-karoly> pristupljeno 1. 7. 2024.
- <https://www.hlapic.org/index.html> pristupljeno 12. 6. 2024.

Who found themselves in strange adventures: Hlapić or Dikics? This year is dedicated to Ivana Brlić-Mažuranić, a renowned storyteller and internationally acclaimed children's writer, and one of the most translated Croatian authors. Born in 1874, her 150th birthday is celebrated this year. Brlić-Mažuranić wrote poetry, essays, diaries, collections of short stories, and poems for children. In 1913, she garnered significant attention from the literary audience with the publication of the children's novel "Čudnovate zgode šegrta Hlapića." Her crowning achievement is considered to be the collection of short stories "Priče iz davnine" (Stories from the Past), published in 1916. This paper explores the author's literary reception in Hungary, with a primary focus on analyzing the translation of verbs in the novel "Čudnovate zgode šegrta Hlapića." The results obtained will contribute to expanding knowledge about the translation techniques of Croatian-Hungarian texts and can be applied to the teaching unit of text processing.

Keywords: reception, translation analysis, translation solutions, verbs

